

UOT 94 (479.24)

N.R.Məmmədov

*AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu
mamedov-n@yahoo.com*

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AĞDAM RAYONUNDA ERMƏNİ VANDALİZMİ (1988-1995-Cİ İLLƏR)

***Açar sözlər:** Azərbaycan, Ağdam, Qarabağ, münaqişə, aqressiv siyasət, erməni terrorçuluğu, soyqırımı, işğal, kütləvi qırğınlar, Ermənistan, vandalizm*

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin əvvəlindən (1988) etibarən Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonu Ermənistan Respublikasının və yuxarıda adıçəkilən bölgənin erməni separatçılarının hərbi qüvvələrinin intensiv atəsinə və həmlələrinə məruz qalmış, 5 min ağdamlı həmin atəş və həmlələrin qurbanı olmuşdur.

Ağdam rayonunun təbii sərvətləri, ehtiyatları, faydalı qazıntıları əlverişli coğrafi vəziyyəti Azərbaycan xalqının bədxahlarının diqqətini həmişə özünə cəlb etmişdir. Azərbaycan Respublikasına qarşı elan olunmamış müharibəyə başlamış Ermənistan Respublikası, Dağlıq Qarabağın erməni separatçıları, dünyanın bir çox ölkələrində onları dəstəkləyən qüvvələr unutmuşlar ki, Azərbaycan xalqı, Ağdam rayonunun sakinləri çoxəsrlək vətənpərvərlik ənənələrinə sadıqdirlər.

Н.Р.Мамедов

АРМЯНСКИЙ ВАНДАЛИЗМ НА ТЕРРИТОРИИ АГДАМСКОГО РАЙОНА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

***Ключевые слова:** Азербайджан, Агdam, Карабах, конфликт, агрессивная политика, армянский терроризм, геноцид, оккупация, массовая резня, Армения, вандализм*

С начала «Нагорно-Гарабахского конфликта» (1988 г.) Агdamский район подвергался интенсивным обстрелам и нападениям вооруженных сил Республики Армения, армянских сепаратистов вышеупомянутого региона, 5.000 агdamцев стали жертвами этих обстрелов и нападений.

Природные богатства, ресурсы, полезные ископаемые, благоприятное географическое положение всегда привлекали внимание недоброжелателей Азербайджанского народа также к Агdamу. Армянские оккупанты, сепаратисты, начавшие необъявленную войну против Азербайджанской Республики, их покровители из различных стран мира, забыли, что азербайджанский народ, жители Агdamского района верны многовековым традициям патриотизма.

N.R.Mammadov

ARMENIAN VANDALISM ON THE TERRITORY OF THE AGDAM REGION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Keywords: *Azerbaijan, Agdam, Karabakh, conflict, aggressive, policy, armenian terrorism, genocid, accupation, The massacres kommitted, Armenia, vandalizm*

Since the beginning of “Daghlıq Garabagh conflict (Nagorno-Karabakh)” (1988) the Agdam district has been subjected to intense firing, shelling and attacks by the armed forces of the Republic of Armenia, the Armenian separatists of the aforementioned region, 5.000 Agdamina became victims of the firing and attacks.

The natural wealth, resources, minerals, favorable geographic location has always attracted the attention of enemies of the people of Azerbaijan to Agdam. Armenian occupants, separatists, who started undeclared war against Azerbaijan Republic, their patrons from around the world have forgotten that the Azerbaijani people, the residents of Agdam district are true to centuries-old traditions of patriotism.

“Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonunda erməni vandalizmi” məqaləsinin başlıca məqsədini Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yaranma səbəblərinin araşdırılması, Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən müharibəyə cəlb olunması və Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı apardığı hərbi əməliyyatların ağır nəticələrinin öyrənilməsi, həmçinin, Ermənistanın hərbi müdaxiləsi ilə Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş Ağdam rayonu və sərhəd ərazilərində, azərbaycanlılara məxsus maddi-mədəniyyət abidələrinin dağıdılması, məhv edilməsi və mənimsənilməsi faktları, hərbi münaqişə nəticəsində rayonunun təbiətinə, onun ekologiyasına, iqtisadiyyatına vurulmuş ziyanın hərtərəfli və konkret tədqiqi təşkil edir.

Qeyd edək ki, 1988-ci ildən etibarən ölkəmizə və xalqımıza qarşı erməni təcavüzünün yeni dalğası başlandı. Havadarlarının köməyi və diktəsilə ermənilər Dağlıq Qarabağı və onun ətrafında 7 rayonumuzu işğal etdilər. Müharibənin başlandığı vaxtdan bəri 20 mindən çox azərbaycanlı qətlə yetirilmiş, 50 minədək vətəndaşımız yaralanmış və əlil olmuş, 1 milyondan çox həmvətənimiz öz doğma yurd-yuvasından qaçğın düşmüşdür. Təxminən 17 min kvadrat kilometr ərazimiz və burada yerləşən 890 yaşayış məntəqəsi, 150 min şəxsi ev, 7 min ictimai bina, 693 məktəb, 855 uşaq bağçası, 695 səhiyyə ocağı, 927 kitabxana, 44 ziyarətgah, 9 məscid, 9 tarixi saray, 464 tarixi abidə, 40 min muzey əşyası, 6 min sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 160 körpü, 2300 kilometr su xətti, 2000 kilometr qaz xətti, 15 min kilometr elektrik xətti, 280 min hektar meşə zolağı, 1 milyon hektar əkin sahəsi, 1200 kilometr suvarma arxı düşmənin işğalı altında qaldı [1].

Qeyd edək ki, ermənistan Silahlı Birləşmələrinə və Azərbaycanın ərazi

bütövlüyü uğrunda altı ilə qədər davam edən qanlı savaşlarda silaha sarılaraq döyüşlərdə iştirak etmiş 11.000 nəfərdən çox ağdamlıdan 5.000 nəfəri şəhid olmuşdur [2]. Rayonun onlarla yetirməsi isə itkin düşmüşdür. İndiyə qədər onlardan heç bir səs-soraq yoxdur. Düşmənlə mübarizədə igidlik və fədakarlıq nümunəsi göstərdiklərinə görə 16 nəfər ağdamlıya Vətənin ən yüksək adı – Azərbaycanın Milli qəhrəmanı adı verilmiş, bir neçə döyüşçü isə “Azərbaycan bayrağı” ordeni və medallarla təltif edilmişdir [3]. Bir sözlə, hələ sona çatmamış bu savaşda Azərbaycanın digər bölgələrinin nümayəndələri kimi ağdamlılar da öz sözlərini demiş, vətənə məhəbbəti və düşməyə nifrəti həyatları bahasına, canları və qanları ilə sübuta yetirmişlər.

Beləliklə, 23 iyul 1993-cü ildə Ermənistan Silahlı birləşmələri tərəfindən Ağdam da işğal olundu [4]. Bu, həm də taleyini bu şəhərə bağlayan yüz minlərlə insanın ümid, güman, pənah yerinin işğalı idi.

Bu işğal nəticəsində minlərlə insan öz doğma yurd-yuvasından perik düşdü. Bu işğalda Ağdam rayonunun 28 min hektar sahəsi, 38 kolxoz və sovxoz, 24 tikinti-quraşdırma idarəsi, 12 sənaye obyekti, 74 məktəb, 105 səhiyyə ocağı, 271 mədəniyyət müəssisəsi, 67 idarə, 99 klub məhv edildi.

Beş ildən artıq davam edən döyüşlərdə Ağdam rayonundan 5897 nəfər şəhid, 3531 nəfər əlil oldu, 1871 nəfər uşaq yetim qaldı, 126 min nəfər isə doğma yurd-yuvasından didərgin düşdü [5]. Bu, artıq heç bir şərhə və düzəlişə ehtiyacı olmayan acı həqiqətlərdir.

ABŞ-ın Qaçqınlarla İş üzrə Komitəsinin 2000-ci il üçün hesabatına görə Ağdamın 153 min sakinindən 128584-ü ölkə daxilində məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdü. Ermənistan silahlı qüvvələri Ağdam rayonunu işğal etməklə Azərbaycana 6,179 milyard dollar ziyan vurmuşlar. Erməni qoşunları tərəfindən Ağdam rayonunun bir neçə kəndinin işğalı ifrat qəddarlıq və Cenevrə konvensiyasının normalarının kobudcasına pozulması ilə müşayiət olunurdu [6].

Azərbaycan Respublikasının Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş 20% ərazisində təbii sərvətlərin heç bir beynəlxalq norma və qaydalara əməl edilmədən amansızlıqla talan edilməsi və kütləvi halda istismar edilməsi nəticəsində ətraf mühitə çox böyük ziyan vurulmuşdur [7].

Azərbaycan Respublikasının 1296381 hektar ərazisi işğal altındadır. Ölkənin kənd təsərrüfatına yararlı olan 4,1 milyon hektar torpaqlarından 663861 hektarı (o cümlədən suvarılan 139396 hektarı), əkinə yararlı 187551 hektarı (o cümlədən 94275 hektarı suvarılan) zəbt olunmuşdur. 46102 hektar çoxillik əkmələrdir ki, onun da 40126 hektarı suvarılan torpaqlardır. İşğal altında 2470 hektar bağlar, 41444 hektar üzümlüklər qalmışdır [8].

1988-1994-cü illərdə Ermənistan Silahlı Birləşmələri Ağdam rayonunda 121 kitabxana, 50 klub, 20 mədəniyyət evi, 4 muzey, 1 teatr binası, 1 məscid, 1 şəkil qalereyası, 11 uşaq musiqi məktəbi, 11 tarixi abidənin əşyalarını qarət

etmiş, yandırmış və dağıtmışdır [9].

Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş digər ərazilər kimi, Ağdam da çox qədim yaşayış məskəni idi. Bunu Çalağantəpə, Leylatəpə, Üzərliktəpə, Çıraqtəpə, Qarahacı, Göytəpə, Gavurqala təpə və qədim məzarlıqlar sübut edir [10].

Ağdam həm də 694 eksponatı olan Çörək Muzeyi ilə fəxr edirdi. Ötən əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində professor Əbülfəz Qasimovun böyük zəhməti sayəsində yaradılmış keçmiş Sovet İttifaqında ikinci olan bu muzeyin şöhrəti bütün dünyada yayılmışdı. Müqəddəs nemətə sonsuz ehtiramın rəmzi olan “Çörək muzeyi” dünyada bu tipli yeganə mədəniyyət abidəsi idi. Burada 7 min il yaşı olan buğda toxumları, kosmonavt çörəklərinin nümunəsi, kənd təsərrüfatı alətləri, şərq sobaları və dünyanın, həmçinin Azərbaycanın müxtəlif ərazilərindən olan çörək nümunələri var idi. Ağdamda həmçinin XIX əsrə aid olan və gündə 10 ton buğda dəni üyüdə bilən dəyirmanlar tikilmişdi. II Dünya müharibəsində Leningradın mühasirəsi zamanı ölmüş uşağın çörək payını uşağın anası bu muzeyə təqdim etmişdi. Muzeyin həmçinin zəngin ədəbiyyat fondu vardı. Burada dəyirman da işləyirdi. Üyüdülmüş undan buradaca təndirə yapılan milli çörəklər bişəndən sonra dequstasiya zalında muzeyə gələn qonaqların süfrəsini bəzəyirdi [11]. Çox təəssüf ki, bu cür nadir muzey düşmənin atdığı mərmilər nəticəsində yerlə yeksan olub dağılmışdır.

“Azərbaycanın keçmiş Ağdam şəhəri bütün Sovet İttifaqında məşhur portveyninə görə tanınırdı. İndi isə Ağdam sözün əsl mənasında “keçmiş şəhər”dir. Burada nəinki portveyn istehsal olunur, bu şəhər, ümumiyyətlə, yoxdur”. Bu fikirlər Anton Krivenyukun “seqodnya.ru” saytında dərc olunmuş “Qafqazın ölü şəhəri” adlı məqaləsində öz əksini tapmışdı. O, Ağdamın hazırda gerçək bir xarabazarlığı xatırlatdığını deyib: “Boş qalmış, xarabazara çevrilmiş evlərin əhatəsində olan küçələrdə çox az-az yük maşınının keçdiyini görmək olar. Dağlıq Qarabağın ətraf rayonlarının əhalisinin burada yeganə təsərrüfat fəaliyyəti – dağılmış evlərin tikinti materiallarını daşımaqdan ibarətdir. Ağdamın insan yaşamayan panoramını yalnız şəhər mərkəzində uçan məscid bəzəyir. Bu, şəhərdə salamat qalan yeganə tikilidir. Ermənilər bu məscidi qəsdən dağıtmayıblar, onlar bununla öz dini tolerantlıqlarını özünəməxsus şəkildə nümayiş etdirmək istəyirlər. Məscidin yaxınlığında xaraba qalmış azərbaycanlı məzarlığı var. Məscidə getməyə adam olmadığı kimi, burada da dəfn etməyə adam yoxdur” [12].

Məlum hadisələri özündə əks etdirən “Qara bağ” kitabının müəllifi ingilis jurnalisti və yazıçısı Tom de Vaal işğal altında olan Ağdam şəhərində olarkən şəhər məscidinin salamat qalmış minarəsinə qalxaraq xarabazara döndərilmiş şəhərə yuxarıdan baxıb. Gördükləri barədə yazır: “1993-cü ildə Ağdamı ələ keçirən ermənilər şəhəri viran qoyublar, küçə-küçə, ev-ev söküb son kərpicinəcən daşıyıb aparıblar. Evlərin daşları, pəncərə çərçivələri belə

sökülərək daşınıb. Divarlardan əsər-ələmət yox idi. Ağdamda yalnız məscid qalmışdı. Minarədən baxanda aşağıda bir Xirosima görünürdü” [13].

Çexiyalı jurnalist Petruška Sustrova da Ağdamda olduqdan sonra Tom de Vaalın sözlərini təsdiqləyib: “Nə vaxtsa gözəl şəhər olmuş Ağdamın indi olduqca qorxunc bir mənzərəsi var. Bir vaxtlar britaniyalı jurnalist Tomas de Vaalın kitabında “balaca Xirosima” deyə bir bənzətmə oxuyanda düşünmüşdüm ki, bu, şişirtmədir. Amma yox, şişirdilməyib. Ağdam xarabalığa çevrilib və bu, olduqca dəhşətli bir mənzərədir... Bu xarabalıq yalnız müharibənin nəticəsi deyil, belə ki, bir çox evlər qəsdən sökülüb və həmin evlərdən aparılan tikinti materialları ilə Stepanakert [Xankəndi şəhəri nəzərdə tutulur – N.M.] yenidən qurulub. Ağdamda olmuş ABŞ dövlət katibi köməkçisinin müavini Metyu Brayzanın sözlərindən: “...Mən Ağdamı öz gözlərimlə görəndə bu məni çox ağrıtdı. Mən azərbaycanlı deyiləm. Amma bu mənə bir insan kimi çox ağır gəldi. Bu, şəhər xarabası idi. İnsanlar, normal evlər, həyat yox idi. Bu mənə müharibə sonrakı Varşavanı xatırlatdı” [14].

Müharibə nəticəsində Ağdam rayon ərazisində 12 təhsil obyekti zədələnmişdir. Təhsil obyektlərinə dəymiş zərərin miqdarı 4450 min ABŞ dolları təşkil etmişdir. Təcavüz nəticəsində Ağdam rayonunda həmçinin 6 tibb obyekti, o cümlədən 110 çarpayılıq 3 xəstəxana, 2 kənd həkim ambulatoriyası və bir feldşer-mamaçılıq məntəqəsi zədələnmişdir. Ağdamın tibbi obyektlərinə dəymiş zərər 247,1 min ABŞ dolları təşkil etmişdir [15].

Ağdam rayonun elektrik təchizatı müharibəyə qədər 0,4-330 kV elektrik şəbəkələri ilə həyata keçirilirdi. Erməni təcavüzü nəticəsində rayonun 2/3 hissəsi işğal olunduğundan Ağdam elektroqovşağının və bütün Qarabağ regionunun elektrik enerjisinin əsas ötürücü və paylayıcı mərkəzləri, o cümlədən 27 ədəd 10/0,4 kV transformator yarımstansiyaları işğal zonasında qalmışdır. Sektora dəymiş zərərin miqdarı 45 mln. ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilmişdir [16].

Hərbi əməliyyatlar nəticəsində əhalini içməli su ilə təmin edən bütün subartezian quyularının enerji təminatı sıradan çıxdığından quyular istismar üçün yararsız vəziyyətə düşmüşdür. Su təchizatı sahəsinə dəymiş zərər 0,850 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Müharibədən əvvəl rayonun suvarma mənbəyi Sərsəng su ambarı və yeraltı sular idi. Hal-hazırda Sərsəng su ambarı və sağ sahil magistral kanalı işğal olunmuşdur. Hərbi əməliyyatlar nəticəsində 70 km uzunluğunda elektrik xətləri ilə birlikdə 149 subartezian quyusu dağılmışdır. Rayonun irriqasiya sahəsinə dəymiş zərər 2848 min ABŞ dolları təşkil etmişdir [17].

Erməni təcavüzü nəticəsində Ağdam rayonun 21 kəndinin kənd təsərrüfatına böyük ziyan dəymişdir. 11931 ha əkin sahəsinə malik 17 kənd daha çox zədələnmişdir. Erməni təcavüzü Ağdam rayonunun nəqliyyat-yol infrastrukturuna da böyük ziyan vurmuşdur. Tank və texnikanın intensiv

hərəkəti nəticəsində yol örtükləri və yollardakı suburaxan borular dağıdılmışdır. Yol təsərrüfatı sahəsinə dəymiş zərər 3,174 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir [18].

Ağdam rayonu meşəçiliyi Xankəndi Meşə Təsərrüfatı İdarəsinin tabeliyində olmaqla ərazisində işğaldan əvvəl 1736 hektar dövlət meşə sahəsi, 710 hektara qədər kolxoz meşəsi, 560 hektar isə mədəni meşə sahəsi olmuşdu. Qeyd olunan mədəni meşə sahələri hazırda qulluqdan kənarda qalmışdır [19].

Ağdam rayonunda ehtiyatları 64863 min kub metr olan və mişar daşı istehsalına yararlı, istismar olunan Şahbulaq əhəngdaşı yatağı, sement istehsalına yararlı Çobandağ əhəngdaşı, Boyəhmədli gil və Şorbulaq gil yataqları, ehtiyatları 3999 min kub metr olan və üzlük daşı istehsalına yararlı Gülablı əhəngdaşı yatağı, kərpic istehsalına yararlı Ağdam gil yatağı, ümumi ehtiyatları 29599 min kub metr olan Xaçınçay və Qarqarçay qum-çınqıl qarışığı yatağı ermənilər tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə qalmışdır [20].

Ağdam rayonunun keçmiş “Lenin” küçəsində diametri 80 metr, hündürlüyü 25 m, yaşı 150 il olan 2 ədəd şərq çınarı, “28 aprel” prospektində diametri 90 sm, hündürlüyü 25 m, yaşı 200 il olan 2 ədəd şərq çınarı, Qasımlı sovetinin Şelli kəndində diametri 100 sm, hündürlüyü 25 m, yaşı 250 il olan 1 ədəd şərq çınarı, Ağdamın Qarağac adlanan yerində diametri 90 sm, hündürlüyü 25 metr, yaşı 200 il olan 3 ədəd şərq çınarı, Sarıhacılı kəndində diametri 120 sm, hündürlüyü 28 metr, yaşı 200 il olan 2 ədəd şərq çınarı, Əliağalı kəndində diametri 110 sm, hündürlüyü 26 metr, yaşı 200 il olan 2 ədəd şərq çınarı və Boyəhmədli kəndi ətrafında geniş bir sahəni əhatə edərək ərazinin susaxlama xüsusiyyətlərinə kömək edən diametri 220 sm, hündürlüyü 25 metr, yaşı 400 il olan 71 ədəd şərq çınarı pasportlaşdırılmış təbiət abidəsi kimi qorunurdu [21].

Ağdam rayon Ekologiya və Təbii Sərvətlər idarəsinin keçmiş rəisinin məlumatlarına görə, aparılan müşahidələr zamanı Ağdamın işğal olunmuş ərazilərində təbiət ermənilər tərəfindən güclü ekoloji dağıntıya məruz qalır. Belə ki, Ağdam rayonunun ən məni işğalı altında olan Güllücə, Qərvənd, Göytəpə, Paprəvənd, Qalayçılar, Boy-Əhmədli ərazilərində qəsdən yanğınların törədilməsi nəticəsində yaşıllıqlar tamamilə məhv edilmişdir. Ağdam rayonunun işğal altında olan Nəmirli, Şotlanlı, Novruzlu, Usubcanlı və Şurabad kəndlərinin ərazilərini müşahidə edərkən müəyyən edilmişdir ki, öz xüsusi gözəlliyi ilə seçilən bu yerlər indi uzun illərin xarabalıqlarını xatırladır. Ağdam ərazisində yaşı 400 ildən çox olan çinar ağacının ermənilər tərəfindən partlayıcı ilə dağıdılaraq doğrayıb daşıdıqları da müşahidə nəticəsində məlum olmuşdur [22].

Gənc lider, Ali Baş Komandan İlham Əliyev çıxışlarında dəfələrlə qeyd edib ki, biz hansı yolla olursa-olsun Azərbaycan ərazisində ikinci bir “Ermənistan dövləti”nin yaradılmasına imkan verməyəcəyik... Azərbaycan dövləti və xalqı buna qadirdir... Bizim birliyimiz ərazi bütövlüyümüzün

bərpaşına şərait yaradacaqdır... Qarabağsız Azərbaycan yoxdur! [23]. Şanlı dördgünlük aprel döyüşləri bir daha haqq-ədalətin bərpa olunacağını göstəricisidir. Tezliklə bütün torpaqlarımızın, o cümlədən Ağdamın düşmən əsarətindən azad olacağına inanırıq və o gün uzaqda deyil.

ƏDƏBİYYAT

1. Mahmudov Y. Tarixin ən böyük və ən təhlükəli yalanı. "Azərbaycan" qəz., Bakı, 2009, 25 yanvar, №18 (5122)
2. Mahmudov Y., Şükürov K. Qarabağ: Real tarix, faktlar, sənədlər. Bakı: Təhsil, 2007
3. Mahmudov Y. Erməni saxtakarlığı. İşğal olunmuş Ağdam rayonu ərazisində "Tiqranakert axtarışları". "Zəfər qalası" qəz., Bakı, 2007
4. AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.92
5. ARPİİSSA, f. 1, siy.84, iş 170, v.3
6. AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.100
7. ARMMA, f. 2941, s.1, i.49, v.78
8. ARMMA, f. 2941, s.1, i.233, v.475.
9. ARPİİSSA, f.1, s.84, i.170, v.3
- 10.AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.100
- 11.ARMMA, f. 2941, s.1, i.254, v.10
- 12.ARMMA, f.2941, s.1, i.233, v.475
- 13.TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.105
- 14.AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.108, 109
- 15.AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.106
- 16.AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.111
- 17.AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.115
- 18.AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.117-118
- 19.ARMMA, f. 2941, s.1, i.264, v.37; «Həyat» qəz., Bakı, 1991, 19 dekabr
- 20.ARMMA, f. 2941, s.1, i.269, v.30
- 21.ARXİNA, 2 aprel 1993-cü il tarixli 216/13 sayılı məktub
- 22.AMEA TİEA, f.1, s.19, i.8953, v.129
- 23.ARMMA, f. 2941, s.1, i.274, v.52